

УДК 811.124 373.616366:360

Синиця В.Г.¹, Беляєва О.М.²¹Вищий державний навчальний заклад України

«Буковинський державний медичний університет», м. Чернівці

²Українська медична стоматологічна академія», м. Полтава**СУФІКСАЛЬНИЙ СЛОВОТВІР У ЛАТИНСЬКІЙ ПРАВОЗНАВЧІЙ
ТЕРМІНОЛОГІЇ**

Досліджено продуктивність латинських суфіксів, які беруть участь у творенні юридичних термінів. Простежено існування в українській правничій термінології лексичних дублетів. Проведено етимологічний аналіз юридичних термінів, утворених шляхом суфіксації.

Ключові слова: правнича термінологія, латинські суфікси, продуктивність латинських суфіксів, лексичні дублети, етимологічний аналіз.

The article examines the productivity of Latin suffixes in forming terms of the jurisprudence. Attention is paid to the lexical doublets in the Ukrainian legal terminology and to the etymological characteristics.

Keywords: Latin terms in the field "jurisprudence", the productivity of Latin suffixes, lexical doublets, etymological analysis.

Исследована продуктивность латинских суффиксов, принимающих участие в образовании юридических терминов. Прослеживается существование в юридической терминологии лексических дублетов. Осуществлен этимологический анализ юридических терминов, образованных путем суффиксации.

Ключевые слова: юридическая терминология, латинские суффиксы, продуктивность латинских суффиксов, лексические дублеты, этимологический анализ.

Вступ. Корпус сучасної латинської правознавчої термінології – це результат багатовікового розвитку юриспруденції як науки. Корені її сягають III-II ст. до н.е., коли закладалися основи Римського законодавства. На ґрунті Римського права утворилися численні поняття, віддзеркалені в термінах, якими оперують сучасні юристи. Тому дослідження функціонального статусу латинської лексики, якій притаманна виключна роль у створенні й розвитку термінологічного фонду в різних сферах людської діяльності та культури, зокрема правознавства, не вичерпало своє проблематики й на сучасному етапі розвитку лінгвістики й термінознавства.

Мета дослідження: прослідкувати специфіку механізмів утворення латинських афіксальних юридичних термінів, схарактеризувати когнітивно-структуру й морфолого-синтаксичні особливості цієї галузевої термінолексики.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети нами використана методика словотвірного аналізу, яка уможливорює встановлення механізму творення відібраних суфіксальних дериватів. Продуктивність суфіксів визначена за допомогою методу кількісного аналізу. Етимологічний аналіз сприяв встановленню джерела походження досліджуваних термінів.

Об'єкт дослідження. Дериваційна продуктивність латинських іменних суфіксів в утворенні латинських термінів, які функціонують у правознавчій термінології.

Джерельна база. Фактичний матеріал отриманий методом суцільної вибірки, насамперед, з багатомовного юридичного словника-довідника [1] і навчальної літератури [2]; висновки щодо етимології проаналізованих термінів здійснювалися з опорою на «Латинско-русского словаря» Й. Х. Дворецького [3]. Щодо теоретичних питань іменного словотворення в латинській мові ми спираємося на фундаментальне дослідження відомої російської дослідниці проф. В.Ф. Новодранової [4], зокрема, розділів, де йдеться про характеристику 56 суфіксальних моделей, які використовувалися латинською мовою в дериваційних процесах.

Виклад основного матеріалу. Найпродуктивнішим номінативно-дефінітивним корпусом юридичної термінології є іменники. Система словотвірної номінації складається з номінативних одиниць, утворених або шляхом афіксації, або безафіксним способом, або шляхом слово- й основоскладання. Афіксація була й залишається донині важливим засобом збагачення словникового складу правознавчої лексики. Суцільна вибірка з багатомовного юридичного словника-довідника [1] і навчальної літератури [2] засвідчила наявність значної кількості суфіксальних термінів. Найуживанішим суфіксом, який бере участь у номінації спеціальних юридичних лексем, є суфікс *-tio/-sio*. Словотворча група субстантивів на *-tio/-sio* – найчисельніша в системі латинського іменника. За інверсійним словником О. Граденвіца [5] латинська мова налічує близько 3000 іменників із цим суфіксом, а за підрахунками К. Паукера [6], відомого дослідника латинського словотвору, таких слів 3134. Віднесені до категорії *nomīna actiōnis*, іменники із цим суфіксом слугували джерелом для численних наукових праць із загального мовознавства [7], історичної граматики латинської мови [8], спеціальних досліджень [9; 10]. Утворені переважно від дієслівної основи, терміни із суфіксом *-tio/-sio* в юриспруденції вказують на дію чи процес: ***provocatio*** (від дієслова *provocāre* у значенні «оскаржувати, апелювати» [3, р. 829]) – оскарження; ***castigatio*** (від дієслова *castigāre* в значенні «карати» [3, р.161]) – покарання; ***contestatio*** (від дієслова *contestāri* в значенні «закликати у свідки» [3, р. 251]) – виклик свідків до суду; ***quaestio*** (від дієслова *quaerere* в значенні «розпитувати, вести слідство» [3, р.841]) – допит, слідство. За цим зразком утворені й інші правничі терміни із суфіксом *-tio/-sio*: ***aggratio*** – помилювання, ***aestimatio*** – оцінка майна, ***appositio*** – обвинувачення, ***protectio*** – опікування etc. Як показали підрахунки, у багатомовному юридичному словнику-довіднику, зафіксовано найбільша кількість термінів із суфіксом *-tio/-sio* – понад 450 одиниць.

Для творення дериватів – назв осіб чоловічої статі, що означають професію чи вказують на особу, яка займається певним ремеслом, використовується агентативний суфікс *-tor/-sor* [11], приєднаний до дієслівної основи. Наприклад, ***locator*** (від дієслова *locāre* у значенні віддавати в оренду [3, р. 598]) –

орендодавець, **creditor** (від дієслова *credere* в значенні «давати в позику» [3, р. 269]) – позикодавець, **mandator** (від дієслова *mandare* в значенні «доручати, довіряти» [3, р. 615]) – поручитель, довіритель, **defensor** (від дієслова *defendere* у значенні «захистити» [3, р. 295]) – захисник. До цієї ж групи належать терміни **exercitor** – підприємець, **auditor**, *syn. quaestor* – слідчий, **actor**, *syn. petitor* – позивач, **servitor**, *syn. promissor* – боржник, **accusator** – обвинувачувач, **cognitor** – адвокат, поручитель та ін. Згідно з нашими підрахунками, у словнику-довіднику [1] зафіксовано понад 50 термінів із цим суфіксом.

Меншу продуктивність у правознавчій латинській термінології демонструє суфікс -arius [11], який називає об'єкт дії: **actuaris** (від дієслівної основи *agere* в значенні «діяти» [3, р. 51]) – секретар, **notarius** (від іменника *nota* в значенні «знак, стенографічний знак» [3, р. 676]) – нотаріус, **argentarius** (від іменника *argentum* – «срібло, срібні гроші» [3, р. 98]) – банкір, **fructuaris** (від іменника *fructus* у значенні «плід» [3, р. 442]) – особа, яка має право на користування прибутком. Наведені приклади демонструють, що суфікс -arius приєднується переважно до іменних основ, хоча трапляються випадки віддієслівних утворів.

Нами виявлена група термінів, утворених за допомогою індоєвропейського суфікса -mentum [11], похідні із цим суфіксом вказують на результат дії. Отже, **argumentum** (від дієслова *arguere* в значенні «доводити» [3, р.94]) – доказ, **alimentum** (від дієслова *alere* в значенні «годувати» [3, р. 60]) – кошти за виховання, утримання, **detrimentum** (від дієслова *deterere* в значенні «погіршувати» [3, р. 317]) тощо.

У сфері юридичної лексики можна виокремити віддієслівні похідні, утворені за допомогою суфікса -tus/-sus [11] на кшталт **casus** (від дієслова *cadere* в значенні «падати, випадати на долю» [3, р. 141]) – випадок, **census** (від дієслова *sensere* в значенні «проводити опис майна, надавати відомості про майновий стан» [3, р. 170]) – оцінка майна, **consensus** (від дієслова *consentire* в значенні «погоджуватися» [3, р. 240]) – згода, **conatus** – замах (від дієслова *conor, atus sum, ari* в значенні «робити спробу, намагатися»), **contractus** (від дієслова *contraho, traxi, tractum, ere* [3, р. 254] у значенні «укладати угоду з кимось») – угода тощо.

Демінутивізація, характерна для латинського суфіксального словотвору в цілому [12], не набула поширення в юридичній термінології, тому відсоток юридичних термінів із демінутивними суфіксами – мінімальний. Зокрема, нами знайдений термін **codicillus**, утворений від іменника *codex* у значенні «книга» [3, р. 198], – додаток до заповіту

За допомогою суфікса -arium утворені відіменникові деривати, пов'язані з місцем зберігання будь-чого [11]: **aerarium** (від іменника *aes* [3, р. 42] у значенні «мідь, мідний чи бронзовий вироб» [3, р. 42-43]) – державна казна, **tabularium** (від іменника *tabula* в значенні «документ, запис» [3, р. 994]) – архів.

Вербальні субстантиви, утворені за допомогою суфікса -tura/-sura, належать до *nomina reiactae* [11]: **usura** (від дієслова *uti* в значенні «користуватися» [3,

p.1051]) – відсотки на капітал, *iactūra* (від дієслова *iācere* в значенні викидати [3, p. 562]) – збиток.

У процесі дослідження нами виявлена низка іменників, утворених за допомогою таких суфіксів як (1) -tas (*temeritas* – випадковість, *securitas* – забезпеченість), (2) -tudo (*sollicitudo* – турбота, *promptitudo* – готовність), (3) -ium (*patrimonium* – майно, *repudium* – розлучення), (4) -ia (*saevitia* – жорстокість, *molestia* – тягар), що належать як до загальнонавживаної лексики, так і до юридичної.

Простеження семантики проаналізованих у нашому дослідженні латинських і відповідних сучасних українських юридичних термінів, дає змогу констатувати факт існування лексичних дублетів. Під лексичними дублетами розуміємо наявність українських і латинських термінів, які паралельно функціонують у професійному юридичному дискурсі. Наведемо деякі приклади: дебітор і боржник (лат. *debitor*), табулярій і архів (лат. *tabularium*), цесія і поступка права (лат. *cessio*), апеляція і звернення до суду вищої інстанції (лат. *appellatio*) etc. Вважаємо існування лексичних дублетів цілком виправданим явищем, оскільки запозичений із латинської мови варіант є інтернаціональним, тому сприяє уніфікації комунікації фахівців на міжнародному рівні й виконує пряму номінативно-когнітивну функцію. Так, латинський термін *agistamentum* – особливий вид договору, за яким особа за винагороду приймає худобу, аби випасати її на власній землі в англійській мові передається лексемою *agistment* у значенні «договір про випас худоби»; латинський термін *periuratio* увійшов в англійську правничу термінологію з мінімальними фонетичними й графічними змінами – *perjuratio* і в тому ж значенні – «надання неправдивих свідчень». Наведені приклади вкотре підтверджують тезу щодо унікальної ролі латинської мови, яку вона відіграла в процесах термінотворення в різних галузях науки й техніки. Щодо сучасних правничих термінів, то значна їх кількість запозичена з римського права.

Проведений етимологічний аналіз відібраних субстантивних одиниць і порівняння їхнього первісного й сучасного значень дає змогу стверджувати, що в правничій термінології наявні три основні типи генетичних зв'язків: 1) інтернаціональні терміни, значення яких цілком зрозуміле з опорою на етимон, cf. *debitor* (від дієслова *debēre* – бути боржником) – юридична чи фізична особа, яка має грошову або майнову заборгованість підприємству, організації чи установі); 2) терміни із частково порушеними етимологічними зв'язками, етимон яких розходиться зі значенням, що відбулося в процесі подальшого функціонування, cf. *alimentum* (від дієслова *alēre* – вирощувати, годувати, підтримувати) – обов'язок утримання у визначених законом випадках одним членом сім'ї інших, які потребують цього); 3) терміни з втраченими етимологічними зв'язками, значення яких важко вивести, опираючись на латинський етимон, cf. *advocatūra* (від дієслова *advocāre* – закликати, запрошувати) – загальнодержавне об'єднання адвокатів).

Висновки. Дослідження номінативно-когнітивних функцій дериваційних утворів у латинській юридичній термінології є перспективним напрямом подальших наукових розвідок як з боку філологів-латиністів, так і фахівців-

юристів, оскільки розкриття значення терміна в його первісному оригінальному розумінні сприятиме кращому розумінню сучасної міжнародної правничої термінології, яка була започаткована в Античності й зафіксована в Римському праві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багатомовний юридичний словник-довідник / Голубовська І.О., Шовковий В.М., Лефтерова О.М. та ін. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2012. – 543 с.
2. Скорина Л.П. Латинська мова для юристів / Л.П. Скорина, Л.П. Чуракова. – К. : Атика, 2010. – 416 с.
3. Латинско-русский словарь / Дворецкий И.Х. –[2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : «Русский язык», 1976. –1096 с.
4. Новодранова В.Ф. Именное словообразование в латинском языке и его отражение в терминологии / В.Ф. Новодранова. – М. : Языки славянских культур, 2008. – С 49 –130.
5. Gradenwitz O. *Laterculi vocum Latinarum*. – Leipzig, 1904. – P. 378 – 379.
6. Paucker C. *Materialien zur lateinischen Wörterbildungsgeschichte // Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der Indogermanischen Sprachen*. Berlin, 1877. – P. 152.
7. Krahe H. *Indogermanische Sprachwissenschaft*. – [3-e Auflage]. – Berlin, 1958. – S. 319.
8. Stolz F. *Historische Grammatik der lateinischen Sprache*. – Leipzig, 1894. – S. 545.
9. Мах Г.С. Суфіксальний словотвір у латинській овочівницькій термінології / Г.С. Мах // Іноземна філологія. – 1979. – Вип. 55. – С. 63 – 69.
10. Синиця В.Г. Номени з іменним суфіксом -tio/-sio в латинській медичній термінології / В.Г. Синиця // Тези доп. конф. «Роль іноземних мов у формуванні висококваліфікованого фахівця-медика». – Чернівці: БДМУ, 1992. – С. 42.
11. Соболевский С. И. Грамматика латинского языка / С. И. Соболевский. – М., 1950. – С.118 – 121.
12. Домбровський Р.О. Латинські грамматики про демінутивність і демінутиви // Іноземна філологія. – 1979. – Вип. 55. – С. 32 – 41.